УДК 94(477.86) “450.5”

Ігор Андрухів (м. Івано-Франківськ)

ПОДІЇ НА СТАНІСЛАВЩИНІ В ПЕРШІ ДНІ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті висвітлено події на території Станіславської (з 1962 р. – Івано-Франківської) області в перші дні після початку німецько-радянської війни; показано дії обласних органів влади та військових з організації опору агресору; проаналізовано ставлення до воюючих сторін місцевого населення та підпільних станиць ОУН і їх наслідки.

Ключові слова: *Станіславщина, німецько-радянська війна, оборонні заходи, підпілля ОУН.*

Постановка проблеми. Німецько-радянська війна, незважаючи на значний проміжок часу, який віддаляє людство від тих подій, продовжує залишатися в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Водночас ще не достатньо в наукових дослідженнях приділена увага розвитку подій у перші дні війни в окремих областях України. Однією з таких є Станіславська область, що і стало предметом дослідження цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Події на Станіславщині в перші дні війни знайшли фрагментарне висвітлення в окремих колективних працях[1], збірниках документів[2] та мемуарній літературі[3] , які, однак, не дають повного уявлення про перебіг подій та суспільно-політичну ситуацію.

Метою дослідження є висвітлення основних подій перших днів війни на території Станіславської області, пов’язаних із оборонними заходами, проведення мобілізації, діяльністю радянсько-партійних органів влади та підпілля ОУН.

Виклад основного матеріалу. На світанку 22 червня 1941 р. радянським військам у прикордонній полосі було задано могутнього артилерійсько-мінометного удару. Одночасно зазнали масованого бомбардування залізничні станції, вузли та лінії зв’язку, місця дислокації військових частин і штабів, військові аеродроми тощо. Зокрема, було піддано бомбардуванню 23 військових аеродроми Київського особливого військового округу (КОВО) до складу якого входили 5, 6, 12 і 26 армії (командувач генерал-полковник П.Кирпонос). Під час цих бомбардувань було знищено 180 із 485 літаків нових типів (МІГ-3, ЯК-2, ПЕ-2, СУ-2)[4].

Згідно оперативного донесення штабу 12-ї армії, у перший день війни авіація противника нанесла бомбові удари по аеродромах у Чернівцях, Станіславі, Корничі, Галичі, Бовшеві, а також по населених пунктах – Снятині, Гвіздці, Калуші, Дрогобичі, Самборі в яких дислокувалися військові частини та знаходилися залізничні станції. Зокрема в Калуші о 6-й годині ранку ворожі літаки обстріляли на залізничній станції[5] поїзд Стрий–Станіслав, а також центр міста, скинувши понад 50 бомб, від яких загинуло 11 осіб, а понад 80 отримали поранення. Крім того, було зруйновано понад кілометр телефонно-телеграфної лінії на вулиці Калініна[6].

Ворожій авіації давали гідну відсіч льотчики-винищувачі та зенітні батареї. Особливо відзначилися льотчики 12-го винищувального авіаційного полку під командуванням Героя Радянського Союзу майора Павла Терентійовича Коробкова (звання Героя отримав у 1939 р. за бойові дії в Іспанії)[7], який дислокувався у Станіславі та в Бовшеві. У полку налічувалося 66 винищувачів І-153 («Чайка») і 48 льотчиків. Під час нальоту ворожих бомбардувальників на світанку 22 червня, було знищено 36 літаків, 4 з яких швидко вдалося відновити. За перших два дні війни льотчики полку знищили у повітряних боях 11 ворожих літаків (із них вісім Ю-88) втративши лише три «чайки». По два ворожих літаки у перший день війни збили майор П.Коробков та молодший лейтенант Леонід Бутелін. Останній, один із літаків збив тараном у небі над Галичем о 5 год. 42 хв. ціною власного життя[8]. За цей подвиг Л.Бутелін Указом Президії Верховної Ради СРСР від 14 травня 1965 р. був нагороджений орденом Вітчизняної війни І ступеня (посмертно).

За повідомленнями Радянського Інформбюро упродовж 22 – 26 червня «льотчики Н-ської авіачастини (район Станіслава) збили

19 літаків противника, два літаки збиті зенітною артилерією, обслугою молодших командирів Ковальова і Мілахова, 4 німецьких льотчики взяті в полон бійцями цих обслуг. Всього взято в полон 12 німецьких льотчиків»[9].

Серед зенітників особливо відзначилася батарея під командуванням лейтенанта Олексія Муравйова. Бійці батареї, прикриваючи повітряний простір над Станіславом, 22 червня «один за одним збила два ворожі літаки Ю-88 і взяла в полон п'ять німецьких льотчиків, в тому числі двох лейтенантів»[10]. Упродовж тижня батарея О.Муравйова збила ще чотири ворожих літаки, за що його, а також старшого сержанта І.Кузьменкова та єфрейтора П.Малонога було нагороджено орденами Червоної Зірки[11] .

Крім бомбардувань, на території Станіславської області, за спогадами начальника штабу 12-ї армії генерал-лейтенанта у відставці (тоді – генерал-майор) Баграта Арушаняна, до 30 червня бойових дій не було. Військові частини 12-ї армії (командувач генерал-майор Павло Григорович Понєдєлін, член військової ради армії бригадний комісар Іван Павлович Куликов) разом із прикордонними загонами Управління Прикордонних військ НКВС прикривали 500 кілометрову прикордонну смугу з Угорщиною і Румунією від Дрогобича до Хотина (Чернівецька область).

Згідно оперативного плану «КОВО-41» 12-а армія мала два стрілецьких і один механізований корпуси, в яких налічувалося 26380 бійців та 680 танків. Однак, розпочата наприкінці 1940 р. реорганізація армії, зокрема створення на базі стрілецьких дивізій гірсько-стрілецьких до початку війни не було завершено. Відповідно особовий склад армії був укомплектований лише на 65%, не вистачало також озброєння, автотранспорту, засобів зв'язку тощо[12]. Зокрема, за штатним розкладом одна дивізія в КОВО мала налічувати 14483 осіб, а реально на початок війни було 8792 осіб. Стосовно наявної техніки, то на 80% вона була старих зразків.

Згідно з оперативним планом «КОВО 1941» 12-а армія мала двоешелонну побудову. Перший ешелон складали стрілецькі корпуси, які першими мали вступати у бій з ворогом і стримати його наступ, а військові частини механізованого корпусу, що становили другий ешелон, мали завдати ворогу потужного удару й перейти в наступ[13].

Основні сили армії було сконцентровано на двох напрямках – станіславському (правий фланг) і чернівецькому (лівий фланг). Станіславський напрямок (Старий Самбір, Турка, Борислав, Болехів, Долина) прикривав 13-й стрілецький корпус (командувач генерал-майор М.Кирилов) в складі двох гірських стрілецьких дивізій – 192-ї (командир полковник С.Гібін) та 44-ї (командувач генерал-майор С.Ткаченко). Штаб корпусу знаходився у Бориславі.

На чернівецькому напрямку (Коломия, Чернівці, Кам'янець-Подільський) дислокувався 17-й стрілецький корпус (командувач генерал-майор І. Галанін) у складі трьох гірсько-стрілецьких дивізій – 58-ї (командир генерал-майор М. Прошкін), 60-ї (командир генерал-майор М. Саліхов), 96-ї (командир І. Шепетов) та одної (164-ї) стрілецької дивізії (командир полковник О. Червінський). Штаб корпусу знаходився у Чернівцях.

16-й механізований корпус (комдив О.Соколов) складався з двох танкових, однієї моторизованої дивізії та 19-го моторизованого полку, які дислокувалися: 15-а танкова дивізія (командир полковник В.Полозков) у Станіславі, 39-а танкова дивізія (командир полковник М. Старков) у Чернівцях, 240-а моторизована дивізія (командир полковник І. Горбенко) в Кам'янці-Подільському. Штаб корпусу дислокувався у Кам'янці Подільському.

Крім цих з'єднань до складу армії входили: 10, 11 і 12-й укріп райони, 4-а протитанкова артилерійська бригада; 269, 274, 283 і 468-й корпусні артилерійські полки, 37-й інженерний полк; 20-й і 30-й окремі зенітні артилерійські дивізіони; 293-й армійський батальйон зв'язку та інші бойові та тилові підрозділи.

В оперативному підпорядкуванні 12-ї армії були два винищувальні та один бомбардувальний авіаційні полки із Могилів-Подільської протиповітряної бригади, а також 93, 94, 95, 96 и 97-й прикордонні загони НКВС УРСР. Зокрема, штаб 2-ї комендатури 95-го Надвірнянського прикордонного загону знаходився в с. Зелена, 3-ї – у с.Татарові, 4-ї і 5-ї у с. Жаб'є (нині – смт. Верховина). Окремі прикордонні комендатури 97-го Чернівецького прикордонного загону знаходилися у Снятинському та Коломийському районах[14].

Основні військові сили 12-ї армії прикривали лівий і правий фланги, а в центрі перед-

бачалося лише охорона військовими підрозділами доріг, Карпатських перевалів і стежок. Щоб розвернутися на кордоні, гірсько-стрілецьким дивізіям необхідно було пройти відстань від 25 до 80 км[15].

На правому фланзі підрозділи 12-ї армії тісно взаємодіяли з двома корпусами 26-ї армії (8-м стрілецьким і 8-м механізованим), а на лівому – із 176-ю стрілецькою дивізією Одеського військового округу.

На кордоні з Угорщиною 12-й армії протистояв 8-й угорський армійський корпус, в складі якого були й німецькі військові частини.

Штаб 12-ї армії знаходився у Станіславі. За словами Б.Арушаняна, його 22 червня о четвертій годині ранку терміново викликав до штабу черговий, де він по «ВЧ» мав розмову із командувачем КОВО генерал-полковником М. Кирпоносом (на базі КОВО 23 червня було створено Південно-Західний фронт). Командувач наказав «негайно підняти війська по тривозі і зайняти вогневі позиції в укріпрайонах згідно з оперативним планом. Польові війська до кодону не просувати, на провокації не піддаватися»[16]. Отримавши сигнал про прикриття державного кордону, гірсько-стрілецькі дивізії 12-ї армії, дотримуючись всіх заходів маскування, доволі швидко зайняли вихідні позиції. Із військових частин армії лише 192-а гірсько-стрілецька дивізія разом із військовими частинами 26-ї армії відбивала впродовж 22 червня атаки 52-го німецького корпусу, що намагався прорвати оборону на південь від Перемишля.

Водночас військові з'єднання окремої 58-ї гірсько-стрілецької дивізії. Штаб якої знаходився в Делятині, прикривали можливий прорив противника в напрямку Яремче–Делятин–Надвірна, Ворохта–Жаб'є, Делятин–Ланчин–Коломия, а з'єднання 44-ї гірсько-стрілецької дивізії прикривали можливий прорив у напрямку Вигода–Долина–Болехів–Калуш.

Перша спроба прориву противника на чернівецькому напрямку відбулася 24 червня. Маючи значну перевагу в силі, їм вдалося ціною великих втрат прорвати оборону на хотинському і сторожинецькому напрямках. Однак, за словами Б. Арушаняна «внаслідок рішучих контратак резервами 17-го корпусу і частин другого ешелону армії противник був розбитий, а залишки відкинуто на вихідні позиції. У ході нанесення контратаки окремі наші частини перейшли державний кордон, але невдовзі були повернуті, оскільки наказ Наркома оборони перехід кордону забороняв»[17]. Після цих боїв ситуація на кордоні залишалася незмінною до 29 червня.

Із 23 червня на підставі указу Президії Верховної Ради СРСР «Про мобілізацію військовозобов'язаних» ухваленого 22 червня, розпочалася мобілізації військовозобов'язаних осіб 1905–1918 років народження[18]. З ініціативи обласної партійної та комсомольської організацій розгорнулася широка агітаційна кампанія. Першими добровільно в лави Червоної армії записувалися власне комуністи і комсомольці. Зокрема, 23–24 червня в ряди 58-ї та 44-ї стрілецьких дивізій влилося понад 600 резервістів[19]. У місцевих газетах кожного дня публікувалися повідомлення про наміри добровільно вступити в армію і вихідців із місцевого населення. Зокрема, як повідомляла обласна газета «Радянська Україна» до Галицького райвійськкомату 24 червня прийшла молода дівчина Ганна Драненко і заявила начальнику РВК, що «в дні, коли ворог загрожує нашій Батьківщині, я не можу сидіти дома». Її було призвано в медсанчастину Червоної армії"[20].

Про своє бажання добровільно вступити в ряди Червоної армії повідомив листом «Радянську Україну» і мешканець Станіслава, поляк за національністю Едвард Бокошко (1902 р. н.), який хоча й не підлягав призову за віком, однак теж хотів «бити ворога»[21].

Власне завдяки такому підбору матеріалів у місцевій пресі складалося враження, що ледь не все населення краю бажає стати на захист «своєї соціалістичної Батьківщини». Проте, насправді, ситуація була далекою від ідеальної, оскільки фактично в усіх західних областях мобілізаційну кампанію було зірвано. На призовні пункти не з'явилося від 40 до 50% військовозобов'язаних. Але й навіть там, де мобілізацію вдалося провести, «велика кількість осіб з числа ворожого елементу, призваного по мобілізації, отримавши зброю, відходила до націоналістичних формувань – банд ОУН»[22]. Навіть чимало комсомольців проігнорували мобілізаційну кампанію. Наприклад, у Дрогобицькій області із 8 тис. комсомольців на мобілізаційні пункти прибуло лише 5 тисяч[23]. Більше половини резервістів, приписаних до 44 і 58 дивізій, не з'явилося у Станіславській області[24].

Причини зриву мобілізаційної кампанії були зумовлені як наслідками «соціалістичних

перетворень», які супроводжувалися масовими арештами та виселеннями «ворожих елементів», так і пропагандою ОУН про відродження Української державності при допомозі Німеччини. Необхідно зазначити, що за період із кінця вересня 1939 р. до червня 1941 р. у західних областях було арештовано понад 79 тис. осіб, із яких 64457 засуджено як «ворогів народу» за статтями 54 (контрреволюційні злочини) та 56 (особливо небезпечні злочини проти порядку управління) КК УРСР[25]. А під час чотирьох масових акцій (лютий, квітень, червень 1940 р. і в травні 1941 р.), за різними даними, було вислано понад 78 тис. сімей «ворогів народу» (осадників, лісників, біженців, репресованих, «зрадників батьківщини», членів ОУН), в складі понад 245 тис. осіб[26].

Незважаючи на численні арешти, станом на травень 1941 р. у західних областях налічувалось 3300 станиць ОУН, в яких перебувало готових до виступу проти радянського режиму 20 тис. осіб. Із них 400 станиць та понад 1000 членів перебувало на території Станіславської області. Крім того, упродовж 1–10 травня 1941 р. Проводом ОУН на ЗУЗ була проведена робота з призначення в кожній області обласних українських урядів, а до 20 травня – сформовано уряди на рівні сіл, міст і районів[27].

У силу названих причин, мало хто з місцевого населення, за винятком нечисленних прихильників радянської влади та комсомольсько-партійного активу, прагнули добровільно чи за викликом райвійськкоматів вступати в ряди Червоної армії.

Водночас необхідно відзначити, що за спогадами очевидців, для багатьох із призовників, яких все ж таки мобілізували, доля склалася трагічно. Так, за спогадами одного з мобілізованих, колона «рекрутів» чисельністю майже 4000 чол. прибула під посиленою охороною конвою до села Незвисько Городенківського району, де була паромна переправа через Дністер. «Коли наша група дійшла до Дністра, дали большевики наказ, щоби кожен стрілець роздягався, взяв одіж на голову і переплив Дністер. При тім додали, що кожний стрілець відповідає своїм життям за мундир, бо це державне майно. Стероризовані стрільці стали плисти через Дністер, що коло Незвиська є широкий. Хто не міг плисти, той на середині Дністра топився. Топилися й ті, котрі вміли плавати, але котрих хапали чи за ногу, чи за руку ті, що не вміли плавати. Кілько тоді стрільців-галичан втопилося, не знаю. Совєтські старшини переїхали через Дністер паромом. Паромом перевезли також свої авта. Хто переплив Дністер, мусів іти дальше. Вночі, хто міг, втікав..». Утік, скориставшись нагодою, і автор спогадів. А коли переправлявся паромом в Незвиську на правий берег Дністра, то довідався від людей, що того дня люди виловили з ріки 70 трупів[28] .

Інший мобілізований, якому вдалося втекти, розповідав, що біля Тлумача «московські комісари казали задержатись цілим полком під лісом. – "Українці хай виступлять. – скомандували вони, – підуть додому". Шістсот українців виступило. Тоді комісари наказали енкаведистам відкрити по нас скорострільний вогонь. Більше чим половину посікли на смерть»[29].

Тут зазначимо, що питання проведення мобілізаційної кампанії у перші дні війни в західних областях є недослідженим і потребує більш глибшого вивчення.

Розвиваючи наступ угрупування гітлерівських військ «Південь» 26 червня підійшло до Дубно. Передбачаючи можливість переходу в наступ в напрямку Ясси–Могилів-Подільський 8-го угорського армійського з'єднання, наказом Ставки Головного Командування новосформованій 18-й армії, що входила до Південного фронту, було передано від 12-ї армії 17-й стрілецький корпус у складі трьох дивізій (96 і 60 гірсько-стрілецькі та 164 стрілецьку), 16-й механізований корпус (15, 39 танкові і 240 моторизовану дивізії) і 4 протитанкову артилерійську бригаду. Таким чином у складі 12-ї армії залишився лише один 13-й корпус, у складі 44,58 і 192-ї гірсько-стрілецьких дивізій[30].

Відповідно смуга оборони армії скоротилася майже наполовину. Головна увага була зосереджена на правий фланг, де під Перемишлем і Дрогобичем вела важкі бої 26-а армія та 192-а дивізія 12-ї армії, на підсилення якої було передислоковано два резервні артилерійські полки. Це дало змогу стримати швидке просування ворога на лінії Самбір–Дрогобич–Борислав. Особливо жорстоке протистояння тут мало місце впродовж 26–29 червня.

30 червня під натиском ворога 5-а і 26-а армії змушені були залишити Львів і Тернопіль, а також низку районних центрів –

Підбуж, Старий Самбір. Стрий, Біберку та інші. Війська 26-ї армії відійшли на лінію Раковець–Роздол–Жидачів, а 192-а дивізія – на лінію Стрий–Тухля.

З метою уникнення можливого оточення за наказом Ставки Головного Командування командувач Південно-Західним фронтом М.Кирпонос видав вечором 30 червня наказ про відхід всіх військ фронту на нові рубежі, який мав завершитися до 9 липня. Зокрема, 12-й армії наказувалося зайняти проміжний укріпрайон на лінії Чортків– Коломи –Берегомет й утримувати його до 6 липня.

Військові частини 44-ї і 58-ї гірськострілецьких дивізій, які за словами начальника штабу 12-ї армії, «не мали контактів із противником, відійшли організовано», а 192-й дивізії доводилося відходити з боями, стримуючи наступ ворога[31]. Щоб зірвати організований відхід на нові рубежі, німецьке командування віддало 1 липня наказ про перехід у наступ 8-го угорського армійського з'єднання[32]. Саме 1 липня і мали місце сутички з ворогом на території Станіславщини в районі Долини, Болехова, Вигоди і Снятина. Так, бійці батальйону під командуванням батальйонного комісара О.Ломовцева із 44-ї гірсько-стрілецької дивізії прикриваючи відступ 192-ї дивізії, чинили впродовж 1 липня опір ворогу в районі Вигоди, Долини. Болехова. Того ж дня мужньо боронили свою ділянку кордону бійці окремої Коломийської прикордонної комендатури під командуванням майора Р.І.Філіппова, які лише в ніч на 1 липня, виконуючи наказ командування, залишили державний кордон.

Бійці 17-ї застави Надвірнянського прикордонного загону, щоб не потрапити в оточення відійшли за наказом командування через Коломию до Снятина, де зайняли оборону на південній окраїні міста. Упродовж 1 липня вони під командуванням лейтенанта Тихоненка цілу добу стримували наступ двох батальйонів противника. Майже всі бійці прикордонної застави загинули, завдавши ворогу значних втрат[33].

2 липня розпочалася поспішна евакуація військових частин і радянсько-партійного апарату та силових структур із Станіслава. А вже 3 липня, за спогадами члена обласної управи окупаційного періоду В. Яшана, угорці «обняли нагляд над місцевою адміністрацією від кордонів своєї держави, аж по Дністер. На північ від Дністра вже була зона, якою йшли німецькі війська... Під мадярську військову владу підпала територія майже цілої колишньої Станиславівської области, починаючи Городенківським повітом на сході, та кінчаючи Долинським на заході – за винятком тих земель, що були на північ від Дністра, отже Рогатинського повіту»[34].

Водночас, окремі розрізнені групи червоноармійців, за даними звітів станиць ОУН, виходили з оточення ще впродовж 4–10 липня. Чимало із них було роззброєно і відправлено до таборів для військовополонених у Підгайцях, Бережанах і Золочеві. Так, 4 липня в с.Угринові «перейняли партизани табір, що переїздив селом і роззброїли та полонили 10 червоноармійців (серед них було 2 лейтенанти). Ще пізніше того самого дня один партизан роззброїв 7 червоноармійців. Всіх 17 полонених відправлено на німецьку команду в Підгайцях»[35].

У с. Семаківцях 5 липня «роззброюючи малий відділ більшовиків, зауважили партизани над рікою сотню більшовицької кінноти. Підпустивши більшовиків під село, взяли їх партизани на ціль. За першою сальвою злетіло з коней 10 червоних. Решта позіскакувала з коней і пішо пішла в наступ. В бою втратив ворог кількох людей, а решта здалася. Їх партизани роззброїли. За якийсь час над'їхали автами німецькі війська. З укриття вискочило 2 більшовиків та з гранатами кинулись в сторону авт. Зауваживши це, один партизан вистрілом з кріса вбив одного червоного, граната що її тримав червоний у руці, вибухнула і розірвала його тіло. Після того роззброювали партизани далі більшовицькі відділи, які часто-густо не ставили ніякого спротиву, бо дуже хотіли їсти. Полонених около 400 відставлено до Бережан. Партизани ходили враз з німцями на стежі. В час одної такої стежі відділ, зложений з двох партизанів і двох німців, наткнувся на більшовицьку частину, в перестрілці з якою 3 червоні були вбиті, 1 ранений, а 6 попали в полон. Довкруги села виставляли партизани стійки, які ловили більшовиків, що підкрадалися до села, щоб дістати їсти. Таким способом назбирано знову сотню і відставлено до Золочева»[36].

Не відзначалися «добротою» до місцевого населення і відступаючі червоноармійці. Наприклад, у Коломиї, як повідомляла згодом газета «Воля Покуття», «цілий день 1 липня проїжджали містом моторизовані частини большевиків. Ніччю вивезло НКВД з

коломийської тюрми усіх в'язнів. На світанку 2 липня відступаючі червоні "герої", знані як безприкладні "філантропи", здається, для підтвердження саме цих рис, висадили в повітря залізничний двірець і верстати (ремонтні майстерні. – Авт.)»[37].

У Тисмениці «більшовицькі війська відступаючи, розбивали крамниці, самі грабували і заохочували громадян розкрадати народне добро. Крамниці були розбиті, місто засмічене»[38].

3 липня у с. ТишківцяхГороденківського району «більшовицькі банди застрілили місцевих свідомих українців Пеца-Довбуша і Ткачика Михайла... Того самого дня застрілили ті самі кати 14-літнього Паращука Івася сина Дмитра в житі на полі... У П'ядницькому лісі большевики замордували 7 людей»[39].

У селі Виноград «большевики замордували місцевого пароха о. Клецана. З села Черемхова взяли большевики 4 громадян, а саме: Степана Савчука, Старичевського, Василя Кравчука і Йосифа Дмитрука. Їх повезли до Герасимова (повіт Городенка) і там у звірський спосіб вчинили над ними морд: поламали їм руки, поприпікали ноги, а на головах було видно сліди важких ударів. Вони серед жахливих мук померли»[40].

Під час відступу з Городенки «військова большевицька команда намовляла людей Городенки і навколишніх сіл до розбивання магазинів. Коли люди кинулися на магазини, большевики зачали по них стріляти. Багато людей поранено»[41]. І таких фактів під час відступу було чимало.

Але ще більшими звірствами відзначилися працівники органів держбезпеки та Станіславської тюрми, в якій із 24 червня і до залишення міста тривали розстріли ув'язнених. Як повідомляла одна з місцевих газет, «по відході червоних яничар виявилося, що посередині тюремного подвір'я була викопана величезна яма, наповнена вщерть пакунками, які пересилали рідні арештованим. З адрес надавців на пакунках показалося, що ув'язнені були люди з околиць Станіславова, головно селяни. Про тисячі жертв свідчить також колосальна скирта закривавлених сорочок і штанів під стіною подвір'я...

Жертви давніших знущань були поскидані у великій ямі на подвір'ю тюрми. У пивницях тюрми відчинено три великі келії, де трупи покатованих зложено під саму стелю. У келіях були уже самі розложені тіла, лиць не можна було впізнати. Сопух не дозволяв робітникам докінчити праці по розпізнаванню трупів. Усі мліли по хвилі роботи. Треба було замурувати ці три пивниці»[42].

Жертви із Станіславської тюрми були приховані у лісових масивах як на околицях міста, так і навіть в інших районах. Так, наприкінці липня 1941 р. в урочищі «Буковина» під Надвірною було виявлено 4 потаємні могили з яких вийнято й поховано 3 серпня на кладовищі в Надвірній 85 осіб, переважно у віці від 20 до 35 років. У кишенях одягу багатьох із них було знайдено квитанції, видані Станіславською тюрмою взамін на забрані при арешті у них речі й гроші[43].

В урочищі «Дем'янів лаз», що на околиці Станіслава у липні 1941 р. теж було виявлено ями-могили, однак, побоюючись, щоб трупні бактерії із тіл, які вже розкладалися, не спричинили якоїсь епідемії, комендант-угорець заборонив проводити ексгумацію. І тільки у вересні 1989 р. було проведено розкопки під час яких у трьох ямах виявлено 524 людських останків, а в кишенях одягу – вироки Військового трибуналу 12-ї армії про позбавлення волі на 10 років у виправно-трудових таборах[44].

Всього, як повідомляли українські газети у Станіславській тюрмі було знищено до 2500 в'язнів[45].

Необхідно зазначити, що органи НКВС не тільки знищували в'язнів у тюрмах, а й продовжували арештовувати до часу відступу з території області. Про це свідчать оголошення в українських газетах окупаційного періоду через які родичі арештованих намагалися дізнатися про їх долю, вказуючи коли і де вони були арештовані. Наприклад, за даними оголошень, поміщених у газетах «Українське слово», «Українські щоденні вісті» та інших, упродовж 23 – 27 червня були заарештовані Лущак Мирослав зі Станіслава, Петро і Микола Бігуни з НижньогоСтрутеня, Фіблюс Михайло і Банах Мирослав із Жаб'я, Строщук Григорій з Кремидова, Удерський Владислав зі Станіслава, Туз Василь зі Сваричева, Столярчук Олекса і Сулима Тома із Загвіздя та багато інших.

Таким чином, у перші дні війни на території Станіславської області не велись бойові дії за винятком бомбардувань ворожою авіацією окремих населених пунктів, на території яких знаходилися військові та стратегічні об'єкти. Військові з'єднання 12-ї

армії, що дислокувалися на території області, прикривали кордон з Угорщиною та Румунією на випадок можливого нападу 8-го угорського армійського з'єднання і за наказом Ставки Головного Командування 1–2 липня залишили територію області.

У перші дні війни активізували свою діяльність підпільні групи ОУН, які проводили посилену агітацію, внаслідок чого було зірвано мобілізаційну кампанію. Водночас органи НКВС фактично до останніх днів перебування на території області проводили арешти та знищення ув'язнених у Станіславській тюрмі й приміщеннях НКВС про що свідчать як спогади очевидців тих подій, так і виявлені в липні 1941 р. потаємні масові поховання.

Джерела та література

1 Історія міст і сіл Української РСР. У 26-ти томах. Івано-Франківська область. К.: Інститут історії Академії Наук УРСР, 1971. – 640 с.; Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1945–1945 гг. В трёх томах. Том первый: Советская Украина в период отражения вероломного нападения фашистской Германии на СССР и подготовки условий для коренного перелома в войне (июнь 1941 г. – ноябрь 1942 г.). – К.: Политиздат Украины, 1975. –544 с; Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. Хроника событий. – К.:Политиздат Украины, 1985. – 618 с.; Нариси історії Івано-Франківської обласної партійної організації. – Ужгород: Карпати, 1979. – 312 с.

2 Радянське Прикарпаття 1939–1959. Документи й матеріали. – Ужгород: Карпати, 1964. – 534 с; Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. – Том 2. – Книга 1 (1939–1945). – Івано-Франківськ: КПФ «ЛІК», 2009. – 600 с.

3 *Арушанян Б.* Боевые действия 12-й армии в начальный период войны / Б.Арушанян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ru.wikipedia.org/wiki/12-я_армия_(СССР) – Відкритий екран.; Яшан В. Під брунатним чоботом. Німецька окупація Станиславівщини в Другій світовій війні, 1941 – 1944 / В.Яшан. – Торонто: Булава, 1989. – 284 с.

4 Безсмертя. Книга пам'яті України. 1941–1945. – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України». 2000. – С. 45.

5 Оперативная сводка штаба Юго-Западного фронта № 01 к 20 часам 22 июня 1941 г. о боевых действиях войск фронта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dgr.su/t45872.html – Відкритий екран.

6 Державний архів Івано-Франківської області, ф. П-17, оп. 1, спр. 6, арк.108–109.

7 *Коробков Павел Терентьевич* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : airaces.narod.ru/spane/korobk.htm – Відкритий екран.

8 *Гуляс А.* Первые дни войны (22 июня 1941 года) / А.Гуляс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.airwar.ru/history/av2ww/soviet/22june/22june.html – Відкритий екран.

9 Повідомлення радянського інформбюро // Червоний прапор.. – Коломия, 1941. – 27 червня.

10 Від радянського інформбюро // Червоний прапор. – Коломия, 1941. – 29 червня.

11 Історія міст і сіл Української РСР. У 26-ти томах. Івано-Франківська область. К.: Інститут історії Академії Наук УРСР, 1971. – С. 68.

12 *Арушанян Б.* Боевые действия 12-й армии в начальный период войны / Б.Арушанян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ru.wikipedia.org/wiki/12-я_армия_(СССР) – Відкритий екран.

13 Там само.

14 Записка по плану обороны на период отмобилизования, сосредоточения и развертывания войск КОВО на 1941 год [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rkka.ru/docs/plans/kovo.htm – Відкритий екран.

15 *Арушанян Б.* Боевые действия 12-й армии в начальный период войны / Б.Арушанян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ru.wikipedia.org/wiki/12-я_армия_(СССР) – Відкритий екран.

16 Там само.

17 Там само.

18 Червоний прапор. – Коломия, 1941. – 24 червня

19 Народне ополчення та винищувальні батальйони [Електронний ресурс]. – Режим до-

ступу: www.peremoga.gov.ua – Відкритий екран.
20 Радянське Прикарпаття 1939–1959. Документи й матеріали. – Ужгород: Карпати, 1964. – С. 102.
21 Там само. – С. 103–104.
22 *Гриневич В.А.* Напад Німеччини на СРСР і криза лояльності сталінському режиму в Україні / В.А.Гриневич // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2003. – Вип. 7. – Частина II. – С. 104.
23 Безсмертя. Книга пам'яті України. 1941–1945. – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України». 2000. – С. 47.
24 *Гриневич В.А.* Напад Німеччини на СРСР і криза лояльності сталінському режиму в Україні / В.А.Гриневич // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2003. – Вип. 7. – Частина II. – С. 103.
25 *Горланов А.А., Рогинский А.Б.* Об арестах в западнях областях Белоруссии и Украины / А.А. Горланов, А.Б. Рогинский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.memo.ru/history/Polacy/GORROG_C.htm. – Відкритий екран.
26 *Білас І.Г.* Репресивно-каральна система в Україні.1917–1953.Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 т. / І.Г. Білас. – К.: Либідь – Військо України, 1994. – Кн. 1. – С.145–156; Вронська Т.В. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні 91917–1953 рр.) / Т.В. Вронська. – К.: Інститут історії України НАН України. 2009. – С. 276.
27 Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. – Том 2. – Книга 1 (1939–1945). – Івано-Франківськ: КПФ «ЛІК», 2009. – С.201.
28 Воля Покуття. – Коломия, 1941. – 17 липня.
29 «За честь, за славу!» // Золотий Тризуб. – Калуш. 1941. – 10 липня.
30 *Арушанян Б.* Боевые действия 12-й армии в начальный период войны / Б.Арушанян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ru.wikipedia.org/wiki/12-я_армия_(СССР) – Відкритий екран.
31 Там само.
32 Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1945–1945 гг. В трёх томах. Том первый: Советская Украина в период отражения вероломного нападения фашистской Германии на СССР и подготовки условий для коренного перелома в войне (июнь 1941 г. – ноябрь 1942 г.). – К.: Политиздат Украины, 1975. – С.72.
33 Нариси історії Івано-Франківської обласної партійної організації. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 74–75.
34 *Яшан В.* Під брунатним чоботом. Німецька окупація Станиславівщини в Другій світовій війні, 1941 – 1944 / В.Яшан. – Торонто: Булава, 1989. – С. 22.
35 Збройна боротьба ОУН за Українську Державу (Партизанка 1939 – 1941 рр.). Машинопис. – Постій, 1941. – С.10.
36 Там само. – С. 11.
Українське слово. – Станиславів, 1942. – 25 березня.
37 Там само. – 1941. – 24 липня.
38 Воля Покуття. – 1941. – 24 липня.
39 Там само. – 1941. – 27 липня.
40 Там само.
41 Українські щоденні вісті. – Львів, 1941. – 16 липня.
42 Документи звірств НКВД // Українське слово. – 1941. – 13 серпня.
43 *Андрухів І.О.* «Вороги народу»: причини, методи і наслідки сталінських репресій на Східній Україні в 20-30-х та на західноукраїнських землях у 1939 – 1941 роках / І. О. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1990. – С. 33.
44 Жертви большевицького терору // Львівські вісті. – 1943. – 27-28 червня.

Игорь Андрухив

События на Станиславщине в первые дни германо-советской войны

В статье освещены события на территории Станиславской (с 1962 г. – Ивано-Франковской) области в первые дни после начала германо-советской войны; показаны действия областных органов власти и военных организаций сопротивления агрессору; проанализированы отношения к противоборствующим сторонам местного населения и подпольных станиц ОУН, а также их последствия.